LDK ISTORIJOS VAIZDAS MOTIEJAUS STRIJKOVSKIO RAŠTUOSE

SIGITAS NARBUTAS

Istorikai nevienodai vertina svarbiausią Motiejaus Strijkovskio veikalą. Apžvelgdamas Strijkovskio kūrybos raidą ir lygindamas „Kroniką" su amžininkų darbais, straipsnio autorius bando atsakyti į klausimus: kas gi iš tikrųjų vaizduojama „Kronikoje"? Kokį LDK istorijos vaizdą regime šio istoriko raštuose? Kokiems politiniams interesams jis atstovauja ir kaip aprašo žymiuosius Lietuvos valdovus?

Lietuvos ir kaimyninių kraštų istorikai nevienodai vertina reikšmingiausią Motiejaus Strijkovskio kūrinį – „Niekad anksčiau dienos šviesos neregėjusią Lenkijos, Lietuvos, Žemaitijos ir visos Rusios kroniką"[1]. Vieniems mokslininkams ji brangi dėl slavų tautų vienybės[2], kiti joje regi lenkų patrioto pavaizduotą Abiejų Tautų Respublikos istoriją[3], treti – didingą Lietuvos senovės paveikslą[4]. Nevienodi vertinimai neturi stebinti, kadangi kiekvienas tyrinėtojas joje randa ir tokių vietų, kurios paremia jo ginamą tiesą, ir tokių citatų, kurios paneigia kitaip galvojančio požiūrį. Tad kas gi iš tiesų vaizduojama „Kronikoje"? Atsakyti į šį klausimą turi padėti du dalykai: smulkiai išanalizuota Strijkovskio kūrybos raida ir „Kronikos" lyginimas su amžininkų, visų pirma lenkų kronikininkų, veikalais. Kad ir kaip gaila, abu šie darbai iki šiol nėra tinkamu būdu padaryti, todėl, regis, neturime nė tokios argumentuotos išvados, kuri įtikintų jei ne visus, tai bent daugumą Strijkovskio kūrybos tyrinėtojų. Pamėginkime bent rupiai apibūdinti svarbiąsias šio asmens gyvenimo gaires ir kūrybos raidą.

1563 m. pavasarį atvykęs į Lietuvą[5], Strijkovskis pateko į politinių ir karinių įvykių, traukusių Lenkijos ir kitų Europos rašytojų dėmesį, verpetą. Lietuvos diplomatai dėjo pastangų bent trumpam sustabdyti Ivano IV Rūsčiojo agresiją Rytuose, karinė vadovybė skubinai telkė pajėgas atremti rengiamą Vilniaus puolimą, o Ponų Taryba svarstė galimus valstybės raidos kelius, taip pat unijos su Lenkija sąlygas. Tokiomis aplinkybėmis ambicingam jaunuoliui nebuvo sunku pasirinkti gyvenimo kryptį: 1564 m. Strijkovskis išvyko į Rytų frontą ir praleido ten beveik dešimt metų.

Kad ir labai nepalankus kūrybai buvo šis laikotarpis, vis dėlto Strijkovskis tada Vitebske parašė

SIGITAS NARBUTAS (g. 1959) baigė Vilniaus universitetą. 1996 m. jame apgynė daktaro disertaciją apie Jono Radvano „Radviliadą". Parengė anakreontinių eilėraščių knygą (1995), taip pat Radvano „Radviliadą" (1997). Yra išvertęs Antikos ir Renesanso poetų kūrinių, paskelbęs straipsnių lietuvių literatūros ir kalbos istorijos klausimais. Nuo 1996 m. dirba Lietuvių literatūros ir tautosakos institute.

[1] Strijkovskis M. *Ktora przedtym nigdy swiatla nie widziała, Kronika Polska Litewska Zmodzka y wszystkiey Rusi Kijowskiey Moskiewskiey Siewierskiey Wolhińskiey Podolskiey Podgorskiey Podlaskiey etc. ... przez Macieia Osostewiciusa Stryjkowskiego dostatecznie napisana złozona y na pierwsze swiatło z wybadanim prawdziwie dowodney starodawnosci własnym wynalezieniem przeważnym dochćipem y nakładem nowo wydzwigniona przez wszystki starożytne wieki aż do dzisieyszego roku 1582...* – W Krolewcu, 1582. – Puikiai išlikęs egzemplioriusas saugomas Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje.

[2] Рогов А. И. *Русско-польские культурные связи в эпоху Возрождения: (Стрыйковский и его Хроника).* – Москва, 1966. – С. 307–308.

[3] Bardach J. *Kronika Macieja Stryjkowskiego i jej rozpowszechnienie w Rosji* // Przegląd historyczny. – 1967. – T. 58. – Zesz. 2. – S. 329; *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.* – Warszawa, 1970. – S. 71–74.

[4] Jučas M. *Lietuvos metraščiai.* – V., 1968. – P. 140, 155–162; Zaborskaitė V. *Renesanso kultūros apraiškos M. Stryjkovskio „Kronikoje"* // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. Serija A. – 1965. – T. 2 (19). – P. 84–87.

[5] Wojtkowiak Z. *Maciej Stryjkowski – dziejopis Wielkiego Księstwa Litewskiego: Kalendarium życia i działalności.* – Poznań, 1990. – S. 54, 57–58 ir toliau.

keletą reikšmingų kūrinių: herojinę poemą lenkų kalba, pavadintą „Apie 30 tūkstančių maskviškių ir Polocko vaivādos, kunigaikščio Piotro Šuiskio pralaimėjimą, kurį didžiojo Lietuvos etmono, kunigaikščio Mikalojaus Radvilos ir Vilniaus pilininko Grigo Chodkevičiaus valia ir sumanumu jie patyrė 1564 m. Ivansko laukuose prie Ulos", istoriosofinę apybraižą lotynų kalba „Europinės Sarmatijos aprašymas", filosofinę istorinę poemą „Dorybės šauklys" ir kai kuriuos kitus mažiau žinomus kūrinius[6]. Herojinės poemos, tik 1979 m. surastos Senosios rusų literatūros institute Sankt Peterburge, rankraštis iki šiol tebėra neskelbtas ir neištirtas. Istoriosofinę apybraižą daugelis tyrinėtojų iki šiol priskiria ne Strijkovskiui, bet Aleksandrui Gvanjiniui – žmogui, kurio pavardė puikuojasi ir ant pirmojo, ir ant vėlesnių šio kūrinio leidimų viršelio, todėl neaiški „Aprašymo" autorystė neleidžia priskirti jo teiginių vien Strijkovskiui.

Vis dėlto likimas Strijkovskio nenuskriaudė, ir 1574–1575 m. Krokuvoje išėjo keli kūriniai: jau minėtas „Dorybės šauklys"[7], poetinis reportažas, pavadintas „Nuodugnus šlovingos Anžu kunigaikščio, Dievo malone Lenkijos karaliaus, Lietuvos ir t. t. didžiojo kunigaikščio Henriko Valua kelionės į Krokuvą ir jo atmintinos karūnacijos apdainavimas"[8] (abu 1574), taip pat „Trumpas, tačiau nuodugnus pasakojimas apie Lenkijos karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laisvę, o kitų karalysčių, patekusių po turkų jungu, nelaisvę"[9] (1575) ir galbūt dar vienas kitas veikalas.

Ankstyvojo Strijkovskio istoriosofiją geriausiai atspindi filosofinė istorinė poema „Dorybės šauklys". Joje autorius įvertina paskiro žmogaus ir tos valstybės, kurioje jis gyvena, dvasinę būklę rūsčiais Livonijos karo metais. „Dorybės šauklio" valstybė turi konkretų pavidalą. Tai – Henriko Valua valdoma Abiejų Tautų Respublika. Neskirdamas valstybės sąvokos nuo visuomenės, Strijkovskis čia apdainuoja tris Respublikos luomus: karių, arba bajorų, kunigų ir žemdirbių. Nurodęs, kad kiekvieno luomo dorybę sudaro tam tikrų pareigų valstybei vykdymas, autorius daugiausia svarsto bajorystės, arba apskritai kilmingumo, reikšmę, kilmę bei pavidalus („dorybes"). Svarbiausią Strijkovskio išvadą galėtume išreikšti lyrinio subjekto žodžiais: taikos metu doras bajoras privalo siekti mokslų, išminties, o karo metais – ginti tėvynę[10]. Tokį reikalavimą autorius pagrindžia tiek Antikos pavyzdžiais, tiek Lenkijos ir Lietuvos istorija.

Garsiai šioje poemoje skambantis raginimas mokytis veikiausiai rodo, kad Strijkovskis ne tik susidūrė su kilmingų amžininkų tamsumu, bet ir siejo su švietimu Abiejų Tautų Respublikos ateitį. Tad veikiausiai didaktiniais sumetimais jis tolesniuose posmuose apdainavo atskirai Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės praeitį, turėjusią „Šauklio" skaitytojus kreipti protėvių išmintu dorybės keliu. Taip visuomenei vėl buvo primintas ir labai įtaigiai pavaizduotas andainykštę valstybę, o ne tik jos bajorus vienyje laikęs saitas – jos kultūrinė atmintis. Tokį vertinimą grįstume tam tikra demokratine tendencija, kuri geriausiai ir atsiskleidžia „Šauklio" dalyje, skirtoje Lietuvos istorijai. Mat čia

[6] Radziszewska J. *Maciej Stryjkowski historyk – poeta z epoki Odrodzenia.* – Katowice, 1978. – S. 41–42; Wojtkowiak Z. *Op. cit.* – S. 180–185 ir toliau.

[7] Strijkovskis M. *Goniec Cnothy do prawych slachciczow przez Matysa Strykowiusa uczyniony w ktorym są przykłady piękne spraw mężow zacnych, postępki Sarmatow y krolow Polskich książąt Litewskich y ich narodu slawnego wywod y sprawy skuteczne z dawna w prochu zakryte a od żadnego przed tym nie wydane od początku ich aż do dzisieyszego z łaski Bożey krola Henryka...* – W Krakowie, 1574. – Neblogai išlikę egzemplioriai saugomi Varšuvoje, Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje, ir Krokuvoje, Čartoriskių bibliotekoje.

[8] Strijkovskis M. *Przesławnego wyazdu do Krakowa, y pamięci godney koronaciey Henryka Walezyusa, książęcia z Andegawy, z łaski Bożey krola Polskiego, wielkiego księdza Litewskiego etc. tudziesz na przodku niektorych postępkow godnieyszych, posłow naszych we Franciey, y w drodze s krolem, skutheczne wirszem opisanie przez Mathysa Strykowiusa Prekonidesa.* – W Krakowie, 1574. – Puikiai išlikęs egzempliorius saugomas Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje.

[9] Strijkovskis M. *O wolnosci Korony Polskiey, y Wielkiego Xięstwa Litewskiego, a o srogim zniewoleniu inszych krolestw pod tyrańskim iarzmem Tureckim, o rokoszu ninieyszego tyrana Tureckiego Amurata, y wszystkich krolow domu Ottomańskiego, krotki a skuteczny wywod, tudziesz ktorymby sposobem ta zła moc pogańska ukrocona być mogła, Matysa Strykowskiego przestroga, w Konstantynopolu, według czasu istotnie gwoli oyczyznie napisana.* – W Krakowie, 1575. – Puikiai išlikęs egzempliorius saugomas Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje.

[10] Strijkovskis M. *Goniec Cnothy.* – L. D[ij] recto, E[iij] verso, F recto.

Strijkovskis apdainavo ne tik didžiųjų kunigaikščių, didikų ir bajorų, bet ir liaudies – tos iki tol bebalsės ir bevardės lietuvių dalies – kilmę:

Lietuviai, latviai, prūsai, poloviečiai,
gepidai, jotvingiai sudarė viena;
pešiojo lygiai mozūrus ir lenkus –
iš to gyveno.

Tą pačią kalbą, kraštą ir drabužį,
vienodus papročius ir dvasią turi, –
juos tik valdovai ir dar sienos skiria
vieną nuo kito.

Kelis šimtus Italijos bajorų
jau daug vėliau italas Palemonas
atplukdė ten, kur šiandien Kuršių, Latvių
ir Prūsų marios.

[...]

Ten buvo keturių šeimų bajorai
su herbais, tai – Lokys, Kentauras, Rožė
ir Cezarinas su Stulpais, vis senos
ir garsios šeimos!

Iš jų ir Lietuvos bajorų kiltys,
ir dabartiniai jųjų herbai kilo;
o ten gyvenanti nuo seno liaudis –
iš gotų kraujo.[11]

Didaktinės autoriaus aspiracijos verčia manyti, kad tuo metu istorija dar nebuvo tapusi vieninteliu jo kūrybos objektu ir svarbiausiu gyvenimo uždaviniu. Šią mintį paremtume jau minėtais kitos tematikos kūriniais, išspausdintais 1574–1575 m., ir „Dorybės šauklio" pabaiga, beje, neperspausdinta 1846 m. pasirodžiusiame „Kronikos" dvitomyje[12]. Toje pabaigoje Strijkovskis primena apverktiną valstybės būklę ir kreipiasi į visus Respublikos bajorus, ragina juos prisiminti garbingą praeitį, atsiliepti į karaliaus kvietimą karan prieš Maskvos valstybę ir šitaip padėti naujajam valdovui, kuris tarsi koks Gailestingasis Samarietis ketina pagydyti tėvynę.

Atskirai pavaizduota dviejų Respublikos politinių tautų praeitis taip pat kalba apie tai, kad Strijkovskis tuo metu stovėjo tarsi kokioje kryžkelėje. „Dorybės šauklyje" jis su pasididžiavimu dar vadina save lenku ir apdainuoja tėvynės istoriją. Lygia greta jį tarsi kokį Naujojo Pasaulio atradėją traukia Lietuvos praeitis, andainykštė būklė ir žmonės. Regis, ši trauka ypač sustiprėjo po kelionės į Konstantinopolį 1574–1575 m. ir darbo Krokuvos archyvuose 1575 m. Veikiai Strijkovskis vieną po kito parašo du lietuvišku patriotizmu alsuojančius kūrinius: veikalą „Apie lietuvių, žemaičių ir rusų šlovingos tautos pradžią, giminių kilmę, galybę ir didvyriškus darbus kovų laukuose ir namie"[13] bei minėtąją „Kroniką".

Pirmasis veikalas kūrybinėje Strijkovskio biografijoje užima ypatingą vietą. Jis liudija istoriko apsisprendimą atsidėti lietuvių praeities tyrimams, siekimą duoti vientisą LDK istorijos vaizdą ir pastangas politinę, karinę ir kultūrinę šios valstybės raidą sieti su Europos istorijos procesais. Tokiais saitais Strijkovskis laikė įvairias lietuvių kilmės iš romėnų legendas ir Europos skaitytojui ypač suprantamą legendinių bei istorinių asmenybių audringą raišką. Užtat šiame veikale ypač daug vietos skiriama Publijui Libonui bei jo atvykimui į Lietuvą, karaliui Mindaugui, didžiajam lietuvių dinastui Gediminui, valstybės nuo jūrų iki jūrų rentėjams Algirdui, Kęstučiui ir, be abejo, Vytautui Didžiajam. Be to, čia Strijkovskis patraukliai apdainavo ir tuos senovės karžygius, kurie davė pradžią garsiosioms XVI a. didikų ir bajorų giminėms: Radviloms, Giedraičiams, Chodkevičiams, Olelkaičiams, Goštautams, Kiškoms, Gle-

[11] Versta iš: Strijkovskis M. *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi Macieja Stryjkowskiego...* – Warszawa, 1846. – T. 2. – S. 537–538.

[12] Strijkovskis M. *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi Macieja Stryjkowskiego. – Wydanie nowe, będące dokładnem powtórzeniem wydania pierwotnego Królewieckiego z roku 1582, poprzedzone wiadomością o życiu i pismach Stryjkowskiego przez Mikołaja Malinowskiego, oraz rozprawą o latopiscach Ruskich przez Daniłowicza, pomnożone przedrukiem dzieł pomniejszych Stryjkowskiego według pierwotnych wydań.*– Warszawa, 1846. – T. 1–2.

[13] Strijkovskis M. *O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani kuszone, ani opisane, z natchnienia Bożego a upszejmie pilnego doświadczenia* / Oprac. Julia Radziszewska. – Warszawa, 1978.

bavičiams, Pacams, Sanguškoms, Sapiegoms, Dorohostaiskiams, Nemiroms, Astikams ir kitiems.

Lietuvos istorijos paveikslas, kurį šiame kūrinyje nutapė būsimasis Jurbarko klebonas, neatrodo labai įspūdingas ir emocionalus, jei jį regėsime senosios lietuvių istoriografijos, visų pirma vėlyvųjų metraščių, šviesoje. Bet savita kūrinio tematika ir originali autoriaus koncepcija kaipmat išryškės, jeigu į tą paveikslą pažvelgsime Vidurio Europos, visupirm Lenkijos, istoriografijos kontekste. Štai kad ir įspūdinga Martyno Belskio „Kronika"[14]. Panašiai kaip Strijkovskis, Belskis šiame visuotinės istorijos veikale aptaria Šventajame Rašte, antikinėje istoriografijoje ir Viduramžių metraščiuose minimų Senojo Pasaulio valstybių kilmę, brandą ir mirtį, o veikalo pabaigoje patraukliai apžvelgia savo tėvynės praeitį. Ten pat autorius mini ir lenkų kaimynus: prūsus, jotvingius, totorius, valachus, taip pat Livonijos ir Maskvos gyventojus, bet žinių apie visus juos pateikia tose „Kronikos" vietose, kur pasakoja apie lenkų kontaktus su kaimynais, ir tiek, kiek tų žinių reikia aiškesniam, kartais įtaigesniam vaizdui apie Lenkijos valdovų politiką ir žygius. Taigi kaimyninių kraštų istorijos faktai šiame veikale yra neatsiejama lenkų istorijos dalis.

Iki Livonijos karo (1558–1582) šis veikalas išėjo du kartus: 1551 ir 1554 m. Maskvos valstybei užpuolus Lietuvą pasirodė trečias, gerokai papildytas „Kronikos" leidimas (1564). Be Naujojo Pasaulio aprašymo, jame taip pat esama kur kas daugiau žinių apie LDK, Livoniją ir Maskvos valstybę. Tenkindamas skaitytojo norą kuo daugiau sužinoti apie kraštus, kuriuose dramatiškai klostėsi lenkų kaimynų likimai, Belskis „Kronikoje" įdėjo po pavyzdį kalbų, kuriomis šnekėjo Maskvos agresiją patyrusios šalys. Šie pavyzdžiai ypač įdomūs, nes iškalbingai byloja apie autoriaus požiūrį į lietuvius, ant kurių pečių tada gulėjo visa kilusio karo našta. Mat Belskis latvių, švedų ir estų kalbomis užrašė poterių „Tėve mūsų" pradžią, šitaip tarsi nurodydamas, jog nuo barbarų kenčiančios krikščioniškos šalys. O lietuviškai jis pateikė frazę, kuri be autorinio komentaro būtų stačiai nesuprantama: „Isgaleta jau esti kitristas velino / kuri sava sutrine lampse velina"[15]. Mat autorius šioje vietoje pakartojo anksčiau pareikštą įsitikinimą, kad lietuviai nieku būdu negalį būti kildinami iš romėnų, o lietuvių kalba – iš lotynų, kaip tvirtina kai kurie istorikai: tik pažiūrėkit, kokios abi kalbos nepanašios! (Cituotas sakinys buvo tokios lotyniškos frazės vertimas: *Superatus hodie astus demonis, cum ipse sit cum suis demonibus ambiciosus.* Frazę suprastume taip: „Nugalėta yra šiandien velnio gudrystė, nors ji su savo demonais ir trokšta garbės".) Beje, lietuviškas Belskio sakinys yra svarbus mūsų kultūros faktas, kadangi tai ketvirtas iš eilės išspausdintas lietuviškas tekstas po Mažvydo „Katekizmo" (1547), „Giesmės šv. Ambraziejaus bei šv. Augustino" (1549) ir „Formos krikštimo" (1559).

1578 m. mirus Slucko kunigaikščiui Jurgiui Olelkaičiui, istoriką apsiėmė globoti Žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis, todėl tų pačių metų pabaigoje Strijkovskis pervažiavo į Medininkus ir čia parengė „Kronikos" tekstą. 1580 m. per Liepoją, Klaipėdą, Kuršių neriją jis nuvyko į Karaliaučių ir ten pradėjo šio veikalo spausdinimo darbus, trukusius iki 1582 m. Sulaukęs „Kronikos", Strijkovskis veikiausiai grįžo į Žemaitiją, ten gyveno ir dirbo iki gyvenimo pabaigos (mirė apie 1590 m.)[16].

Išlikę Renesanso paminklai iškalbingai byloja apie mūsų protėvių pastangas suvokti savo tautos vietą pasaulio istorijoje, įvertinti savo valstybės praeitį Europos istorijos kontekste ir iškelti savo valdovų ir karvedžių nuopelnus, turėjusius reikšmės ne tik valstybės gimimui, jos tvirtėjimui, bet ir kitų tautų gyvenimui. Tad ar mes dairysimės po Lenkijos valdovų rūmus Krokuvoje, ar skaitysime Strijkovskio amžininkų kūrinius, visur pastebėsime įstabų istorijos gaivalo raiškos panašumą. Autentiškuose Renesanso paminkluose žmonės pasakoja apie savo gyvenimą, pradėdami nuo pasaulio sukūrimo bei

[14] Bielski M. *Kronika tho iesth Historyja Swiata na sześć wiekow, a czterzy monarchie, rozdzielona z rozmaitych historykow, tak w swiętym pismie krześcijańskim zydowskim, iako y pogańskim, wybierana y na Polski ięzyk wypisana dosthatheczniey niż pierwey, s przydanim wiele rzeczy nowych, od początku Swiata, aż do tego roku, ktory się pisze 1564 s figurami ochędożnymi y własnymi.* – W Krakowie, 1564. – Neblogai išlikęs egzempliorius saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje.

[15] *Ibid.* – L. Eeee^2.

[16] Wojtkowiak Z. *Op. cit.* – S. 75–98, 225.

Adomo ir Ievos ir aptardami, kokius kraštus po tvano apgyvendino patriarcho Nojaus palikuonys. Strijkovskis elgėsi lygiai taip pat. Tvarkydamas Slucke parašytą Lietuvos istoriją, pildė ją Šventojo Rašto duomenimis apie pasaulio tautas, o svarbiausia, iš biblinio Gomero, kurio tėvui Jafetui Nojus buvo skyręs kario dalią, išvedė gepidus, kuriuos manė esant pačiais tikraisiais lietuvių protėviais[17]. Tai buvo didžiai svarbus dalykas: šitaip Strijkovskio valia kartu su kitomis pagonių ir stabmeldžių tautomis lietuviai per Jafetą, Nojų ir kitus biblinius protėvius buvo susieti su Adomu ir Ieva, taigi tapo tokiais pat Dievo vaikais, kaip jų artimiausi kaimynai lenkai, vokiečiai, taip pat italai, prancūzai, graikai ir kitos tautos.

Šių dienų Strijkovskio skaitytojas gali pagrįstai nusistebėti, kodėl autorius taip perša gepidus, gotus, alanus ir kimbrus. Kodėl – ne bendrōs su lietuviais kilmės galindus, sudinus ir bodinus, minimus nuo V a. pr. Kr.? Suprasti Strijkovskį geriausiai padeda jo raštai, visupirm „Kronika". Pastarojoje dėmesį patraukia neįkyriai reiškiama mintis, kad autoriui rūpi aprašyti žemes, plytinčias „nuo Tanaidės, Dnepro, Bugo, Juodosios jūros iki Prūsų marių, nuo Dvinos iki Narevo ir Bugo"[18]. Kitur istorikas pasisako dar aiškiau: „Pasinaudoję pačiais didžiausiais istorijos vaisiais, jūs čia su didesne garbe ir nauda sužinosite apie savo karingiausios tautos pradmenis, užuomazgas, pažangą, gyvenseną ir didvyriškus žygius svetur ir namuos, kurie iki šiol buvo gaubiami tirštų miglų, baisesnių ir už kimeriškąsias"[19] (iš pratarmės, dedikuotos Jurgiui, Simonui ir Aleksandrui Olelkaičiams); „Įtemptu, o iš tikrųjų tai su kruvinu prakaitu aštuonerius metus varytu darbu išvarginęs protą ir nuolatinėmis pratybomis nualinęs sveikatą, aš pradedu, garbingi narsūs Bajorai ir tu, malonusis Skaitytojau, grįsti pamatą sumanytajai mūsiškei Lietuvos, Rusios, Žemaitijos ir nemažos dalies Lenkijos istorijai, kurios niekas iki šiol dar nebuvo lietęs"[20] (iš kreipimosi į LDK kunigaikščius, ponus, senatorius ir visą bajoriją). Vadinasi, Strijkovskis žvelgia ne į ką kita, kaip tik į Lietuvos Didžiąją

Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis Steponas Batoras. Iliustracija iš Marcino Kromerio knygos „De origine et rebus gesti". 1589. Vilniaus universiteto bibliotekos senų spaudinių skyrius

Kunigaikštystę, be to, ne į jos likučius po Liublino unijos, bet į tą valstybę, kurią kitados sukūrė Vytautas. Kaip tik šičia, t. y. Vytauto valdytos Lietuvos plotuose, randame gepidus ir gotus, alanus ir kimbrus, tad galime suprasti, kodėl lietuvių liaudies kilmę Strijkovskis siejo su gentimis, kurias iš tikrųjų ilgainiui užklojo „kimeriškos miglos".

Taigi tyrimų lauką apibrėžęs Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sienomis, Strijkovskis toliau sekė senųjų tos valstybės gyventojų pėdsakais ir aprašė įsivaizduojamų Lietuvos autochtonų kontaktus su tautomis, kurių didybei lenkėsi visi humanistai. Andainykštį Strijkovskio skaitytoją turėjo užlieti pasididžiavimo banga, sužinojus, kad jo legendiniai protėviai kimbrai kitados drąsiai veržėsi į pasaulinę

[17] Strijkovskis M. *Ktora przedtym nigdy swiatła nie widziała...* – L. 16, 18, 23, 24, 25, 27–37 ir toliau.

[18] *Ibid.* – L. D[ii] recto (p. 24).

[19] *Ibid.* – L. X[v] verso.

[20] *Ibid.* – L. A recto.

romėnų imperiją, keleriose kautynėse netgi išguldė neįveikiamus Romos legionus, bet, lemiamą mūšį pralaimėję ne kam kitam, o pačiam Marijui, pasitraukė anapus Alpių į dar neapgyventus Šiaurės Europos plotus. Užtat vėliau kiti lietuvių protėviai alanai bei gepidai didžiojo tautų kraustymosi metais vėl puolė Romos imperiją ir ją sugriovė, paskui apkeliavo visą Europą ir vėl grįžo į gimtąsias vietas tarp Vyslos, Dauguvos ir Dnepro.

Veikiai pas juos iš Romos atvyko garbingi svečiai. Kunigaikštis Palemonas su 500 kilmingiausių romėnų išsikėlė prie Baltijos krantų į tą vietą, kur dabar stovi Liepoja (juk iš tiesų, anot Strijkovskio, šio miesto pavadinimas yra Liba – tai paties Libono vardas, pakitęs amžių bėgyje). Iš Liepojos būsimieji Lietuvos valdovų protėviai patraukė link Kuršmarių, Nemunu pakilo iki Dubysos ir jos žiotyse įkūrė Naująją Romą.

Kol klestėjo Rusia, jie buvo Kijevo valdovų duoklininkai. Bet kai šimtabokštį Kijevą sugriovė totoriai, romėnų palikuonys nusimetė Rusios jungą ir patys užėmė turtingus jos miestus. O kai Mozūrijos Konradas į artimiausių gentainių prūsų kraštą atsikvietė kryžiuočius, lietuviai verčiau rinkosi mirtį ant Pilėnų laužo, o ne gyvenimą Teutonų valstybėje, kol galiausiai kartu su lenkais atšventė pergalę Žalgirio laukuose. Tik štai, vieni neįveikę didžiojo Maskvos kunigaikščio, lietuviai nusileido Žygimanto Augusto norui suvienyti Lenkiją su Lietuva į Abiejų Tautų Respubliką, stojo su lenkais, Livonijos vokiečiais ir Transilvanijos vengrais po Stepono Batoro vėliavomis ir pergalingai užbaigė patį kruviniausią iš visų savo kada nors kariautų karų, kurį ainiai vėliau pavadino Livonijos karo vardu.

Tokį Rytų Europos istorijos vaizdą „Kronikoje" lėmė ne tik autoriaus apsisprendimas, pabrėžiamas pratarmėse, bet ir darbas su gausiais šaltiniais[21]. Rašydamas „Kroniką", Strijkovskis stengėsi nustatyti, ką jam rūpima tema pasakoja įvairūs autoriai, kad galėtų kuo įtaigiau ir patikimiau nušviesti vaizduojamus įvykius. Dažnusyk jis net nevengia reikšti apie šaltinius savos nuomonės, itin kritiškos tais atvejais, kai šaltiniai nebūdavo palankūs Lietuvai. Įvertindamas jo darbą, Mečislovas Jučas kadaise taikliai pastebėjo: „M. Strijkovskis plačiai naudojosi lenkų kronikomis, ypač M. Kromeriu ir M. Miechovita, ir stengėsi suteikti jų žinioms lietuvišką redakciją. Jis atmetė labai tendencingus lenkų kronikų pareiškimus lietuvių atžvilgiu ir siekė suderinti jų žinias su Lietuvos metraščiais, duoti lietuvišką įvykių aiškinimo koncepciją. [...] M. Strijkovskis, būdamas lenkas, bet patekęs į Lietuvos didikų, stojusių už Lietuvos savarankiškumą ir jos žemių neliečiamumą unijos rėmuose, įtaką, aprašė įvykius, turėdamas galvoje Lietuvos valstybinius ir XVI a. Lietuvos didikų interesus"[22].

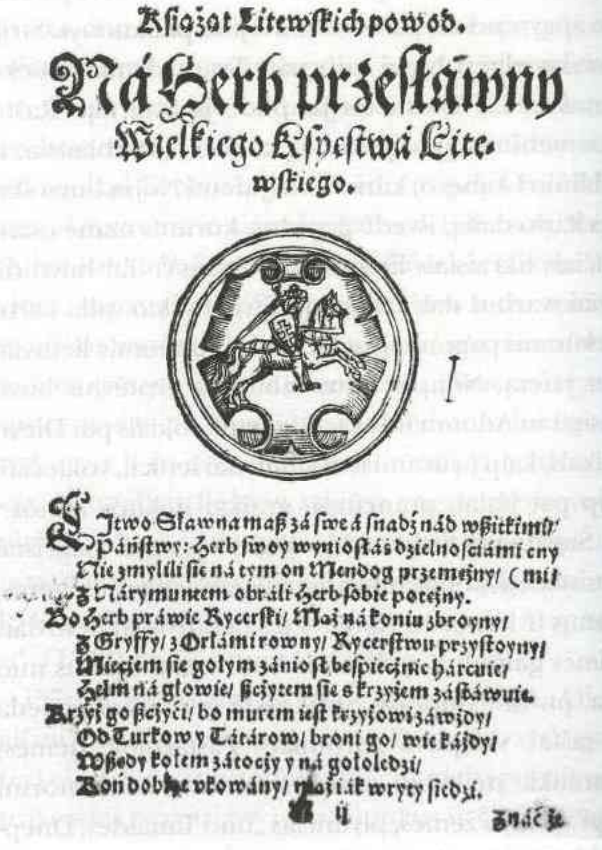
Książąt Litewskich powod.
Ná Herb przesławny
Wielkiego Ksyestwá Litewskiego.

Litwo Sławna masz zá swe á snadź nád wszitkimi/
Páństwy: Herb swoy wyniosłás dzielnosciámi cny
Nie zmylili sie ná tym on Mendog przemężny/ (mi
Z Nárymuntem obráli Herb sobie potężny.
Bo Herb práwie Rycerski/ Mąż ná koniu zbroyny/
Z Gryffy/ z Orłámi rowny/ Rycerstwu przystoyny/
Mieczem sie gołym zániosł bespiecznie hárcuie/
Helm ná głowie/ szczytem sie s krzyżem zástáwuie.
Krzyż go szczyći/ bo murem iest krzyżowi záwżdy/
Od Turkow y Tátárow/ broni go/ wie káżdy/
Wszędy kołem zátoczy y ná gołoledzi/
Koń dobrze vkowány/ mąż iák wryty siedzi.
Znáć że

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės herbas. Iliustracija iš Motiejaus Strijkovskio knygos „Goniec Cnothy". Krakow, 1574. Krokuvos Nacionalinio muziejaus Čartoriskių biblioteka

Lietuvišką autoriaus nuostatą rodo net tie „Kronikos" epizodai, kuriuos mūsų kultūros istorikai laiko lenkų požiūrio raiška. Pavyzdžiui, Jučas, o vė-

[21] Lietuvių literatūros istorijoje iki šiol išsamiausiai juos aptarė Vanda Zaborskaitė ankščiau nurodytame straipsnyje (p. 74–77).

[22] Jučas M. *Op. cit.* – P. 155, 161–162.

liau ir Darius Kuolys taip atsiliepė apie Strijkovskio požiūrį į Vytauto pastangas karūnuotis[23]. Tačiau leiskime kalbėti patiems tekstams. Dėl Vytauto karūnavimo tartasi 1429 m. suvažiavime Lucke. Štai kaip suvažiavimą nušvietė minėtas Belskis:

> Vytautas, matydamas du Jogailos įpėdinius ir baimindamasis dėl Lietuvos Kunigaikštystės, kad ši nepatektų Lenkijos karalystei, ieškojo išeities bei būdo, kaip galėtų turėti teisę paveldėti Lietuvos Kunigaikštystę, o taip pat kaip galėtų jo karūną gauti Lietuvos karalystei, todėl iš pradžių sugalvojo sukelti nesantaiką tarp Jogailos ir Zigmanto ir taip pamažu pelnyti sau karūną. O kadangi tuo keliu jis žengti negalėjo, kreipėsi pagalbos į Romos ir Vengrijos karalių Zigmantą. Laikydamasis slapto susitarimo su Vytautu, karalius Zigmantas sukvietė Lucke seimą ir davė žinoti, kad tai – dėl Lenkijos, Lietuvos ir Vengrijos valstybės. Nenutuokdamas, kas vyksta, Vladislovas karaliaus Zigmanto prašymu atvyko Luckan į seimą, taip pat Vytautas, kaip ir buvo sutarta. [...] Pakeitęs temą, Zigmantas tarė: „Galbūt Lenkijos karalius leistų karūnuoti savo brolį Vytautą, kuris yra šlovingas ir visų krikščioniškų karalių gerbiamas valdovas, pelnysiąs iš to didžiulės garbės, šlovės ir susilauksiąs pagalbos prieš kiekvieną priešą." Vytautui ši kalba patiko, o Jogailai ir lenkams – nelabai, todėl lenkų ponai savo karaliui liepė anksčiau išvažiuoti, o jis taip ir padarė.[24]

O štai taip tą patį įvykį „Kronikoje" aprašė Strijkovskis:

> Būdamas aršus, bet slaptas Jogailos ir lenkų priešas, imperatorius Zigmantas pirmiausia negailėjo didžių pastangų, kad Vytautą ir lietuvius galėtų sukiršinti su Jogaila bei lenkais ir jų sąjungą visiškai išardyti. Todėl jisai Vytauto ir karaliaus Jogailos prašė bendro suvažiavimo bei tam tikros vietos pokalbiams, o šitai jis lengvai išprašė, nes Vytautas jam pasiūlė susirinkti Voluinės Lucke 1429 metų 6 dieną. [...] Pagal susitarimą imperatorius Zigmantas nustatytu laiku Luckan atvyko su žmona Barbora bei daugybe Vokiečių Sąjungos kunigaikščių, taip pat Vengrijos, Kroatijos, Čekijos, Austrijos ir t. t. ponų, kartu su imperatorium atvykusių veikiau dėl Vytauto garbės, o ne dėl suvažiavimo. Ir karalius Jogaila pasirodė su karaliene, Mozūrijos kunigaikščiais, Karalystės ponais bei Legnicos, Bresto ir Pamario kunigaikščiais. [...] Kai susiėjo pokalbiui, imperatorius, karalius Jogaila ir Vytautas atvirai į akis kalbėjosi apie bendras skriaudas ir priešiškumo priežastis; [...] tuo tarpu slaptomis imperatorius ėmė tartis su Vytautu, rengti su juo slaptus susitikimus, pastarajam kaip be galo didžiam, narsiam ir šlovingam kunigaikščiui žadėdamas Lietuvos karaliaus karūną, ir galop įsipiršo jam į draugus, bendrus ir sąjungininkus, kad jį sukiršintų su karaliumi Jogaila ir lenkais. Būdamas ambicingas ir trokštantis šlovės vyras, Vytautas irgi neatsakė to imperatoriui, tik pareiškė, kad karūnos priimti negali, nes to be Jogailos sutikimo jam daryti nedera. Tada imperatorius gudriai ir lipšniai kartu su žmona ėmė įkalbinėti Jogailą, kad šis dėl savo tėvynės garbės, pasididžiavimo ir šlovės leistų Vytautui priimti karūną. Paveiktas tokių įkalbinėjimų, karalius šito nedraudė, tačiau iškėlė sąlygą, kad tam turi pritarti Lenkijos karalystės senatas.[25]

Plika akimi matyti abiejų istorikų požiūrio skirtumas. Belskiui Vytautas – klastingas ir savanaudis valdovas. Tuo tarpu Strijkovskis tokiu laiko būsimą Šventosios Romos Imperijos valdytoją Zigmantą, o ne Vytautą. Mat visur „Kronikoje" didysis kunigaikštis vaizduojamas kaip savas valdovas, visur juo didžiuojamasi kaip iškiliu savu istorijos veikėju. O Belskiui ir kitiems lenkų kronikininkams Vytautas liko svetimas, kadangi svetimi, netgi priešiški Lenkijai buvo Lietuvos valdovo siekiai ir jo puoselėti valstybės idealai.

[23] *Ibid.* – P. 158; Kuolys D. *Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje: Renesansas. Barokas.* – V., 1992. – P. 82.

[24] Bielski M. *Op. cit.* – L. Ttt[4] recto – verso.

[25] Strijkovskis M. *Ktora przedtym nigdy swiatła nie widziała...* – L. BB[V] recto – verso (p. 559–560).

Strijkovskio pastangos istorijos raidą vertinti Lietuvos valstybės požiūriu matyti net lyginant Slucke sukurtą veikalą „Apie lietuvių, žemaičių ir rusų šlovingos tautos pradžią" ir „Kroniką". Ją istorikas pildė ryškiausiais epizodais, bylojusiais apie lietuvių narsą karuose su Rusios valdovais, Lenkijos karaliais, totoriais ir kryžiuočiais, šalino iš pirmojo teksto Lietuvos valdovų kilmę „temdžiusius" kitataučių kronikininkų liudijimus ir jais paremtas savo pastabas, dailino didžiųjų kunigaikščių ir jų karvedžių paveikslus naujomis detalėmis, aukštinusiomis karžygių dorybes. Pavyzdžiui, aprašydamas „Kronikoje" Gedimino vainikavimo iškilmes, Strijkovskis kunigaikštį vadina Vytenio sūnumi[26]. Tuo tarpu Slucke sukurtame veikale istorikas perpasakoja lenkų kronikininkų tvirtinimus, esą Gediminas buvęs Vytenio arklininkas ir savo valdovą nužudęs[27].

Pastarojo veikalo Kęstutis – mažai kuo įsimenantis lietuvių kunigaikštis. Skaitytojo atmintyje žymę galėjo palikti nebent trys sėkmingi jo pabėgimai iš kryžiuočių nelaisvės ir tragiška mirtis Krėvos pilyje. Štai kaip ji čia apdainuojama:

> O penktą naktį vos įmigusį Kęstutį
> pasmaugė pataurininkis Proksa, Kučiukas
> ir Lisica. Taip mirė kunigaikštis, gynęs
> kaip Hektoras koks Troją mylimą tėvynę.
> Nors vokiečiams tiek pinklių spendė, pats pateko
> į jas, nes pavaldus kiekvienas savo daliai.[28]

Tuo tarpu „Kronikoje" Kęstutis iškyla kaip viena įspūdingiausių senosios Lietuvos asmenybių, apdovanotų visokeriopomis karvedžio ir mylinčio šeimą žmogaus dorybėmis. Čia Kęstučio paveikslas kuriamas pasitelkiant legendomis virtusius liaudies pasakojimus apie Trakų valdovo pabėgimus iš kryžiuočių nelaisvės, vestuves su Palangos vaidilute gražuole Birute, vaizduojant jį talentingu oratoriumi, sunkią valandą raginančiu saviškius į mūšį, ir jautriu Tėvynės orumo sergėtoju, su ašaromis atskleidžiančiu sūnui nedorą Jogailos sandėrį su kryžiuočiais. Suprantama, kad ir apie Kęstučio mirtį „Kronikoje" pasakojama kaip apie didžiulę visos tautos nelaimę:

> O paskui penktą naktį Kęstutis Gediminaitis, tas įžymus, narsus, drąsus, karinėse gudrybėse bei visokeriopose kautynėse išradingas ir sumanus kunigaikštis, kuris, triskart įvairiuose mūšiuose patekęs vokiečiams į nelaisvę, triskart gudriai pabėgo iš jų kalėjimo, o ketvirtąsyk – ir iš lenkų nelaisvės; tasai kunigaikštis, kuris kaip koks nepramušamas lietuviškas mūras ir galingas kuoras atsilaikė prieš vokiečių puldinėjimus; tasai kunigaikštis, kuris buvo antruoju lietuvių ir žemaičių Achilu, Hektoru, Ajantu, Odisėju ir Herakliu, taigi tasai mielasis Kęstutis Jogailos įsakymu buvo mūriniame Krėvos pilies bokšte nederamu būdu iš pasaulio prievartine mirtimi pašalintas kažkokio Proros, tarnavusio didžiojo kunigaikščio Jogailos patauriniinkiu, taip pat to Proros brolio Bilgeno, krėviškio Mostevo Getko, Kišicos, tarnavusio Jogailai įžiebiant šviesą bei užkuriant krosnyje ugnį (jį vadino Žibinčiumi), dar tokio Kučiuko ir kitų žmonių, kuriems tai padaryti pavedė Jogaila, sulaužęs priesaiką ir nusižengęs žmogiškosioms teisėms.[29]

Taigi tokia yra „Kronika", ir taip šį veikalą pirmiausia turėjo suprasti Strijkovskio amžininkas, ką tik pergalingai pasibaigusio Livonijos karo dalyvis ar bent liudininkas. Mat tai, apie ką jis iki tol galėjo perskaityti lenkų kronikų paraštėse, dabar pasireiškė ypatinga jėga, stebino iki tol neaprėpta pilnatve ir žavėjo mažai kam duotu pasakotojo talentu. Maža to, nė paskutinių metų pergalės jam negalėjo atrodyti atsitiktinės: karaliaus Batoro kariuomenė atsiėmė Polocką, užėmė Velikije Lukus, Veližą, Ostrovą ir kitas Maskvijos tvirtoves dėl to, kad jos narsumą gaivino legendinių protėvių žygiai. O tai, kad Lietuvos visuomenė „Kroniką" priėmė kaip savą, parodo jos recepcija mūsų Renesanso literatūroje. Šiuo kūriniu rėmėsi P. Oderbornas, 1584 m. Kaune parašęs biografinę apybraižą „Maskvos didžiojo kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus gyvenimas", ir Jonas Radvanas, 1592 m. Vilniuje išleidęs herojinį epą „Radviliada".

[26] *Ibid.* – L.I[iii] recto (p. 387).

[27] Strijkovskis M. O *początkach...* – S. 226.

[28] *Ibid.* – S. 298.

[29] Strijkovskis M. *Ktora przedtym nigdy swiatła nie widziała...* – L. s recto (p. 467).